

У процесі формування емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи у педагогічному ВНЗ ми визначаємо такі особливості:

1. Опосередковане слухання суб'єкта емпатії, вчування у суть життєвих обставин;
2. Активізація та осмислення почуттів та переживань суб'єкта емпатії в процесі комунікативної діяльності;
3. Встановлення контакту, міжособистісного емоційного зв'язку .
4. Вміння виявляти співчуття, співпереживання. Розгорання емоційного вогнища;
5. Намагання зрозуміти проблеми, які виникли і виокремлення способів їх розв'язання;
6. Намагання бути максимально толерантним, гуманним і чуйним до суб'єкта емпатії.
7. Вміння допомогти, щоб не зашкодити.

Отже, створення у ВНЗ особистісно зорієнтованого освітньо-розвивального середовища сприятиме оптимізації системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, що ґрунтується на стимулюванні, а не на примусі особистості, орієнтує на використання внутрішніх резервів індивідуальності, сприяє адаптації майбутніх учителів до нових умов навчання, становленню активної позиції студента як суб'єкта власного розвитку, самовизначення, самоперетворення і самовдосконалення.

Література

1. Гіптекс З.В. Культурологія. Словник-довідник: навч. посібник для студ. вищих навч. закл./ З.В.Гіптекс : Національний банк України. Університет банківської справи. – К. : УСБ НБУ, 2008. – 407с.
2. Гризоголазова А. Формування і розвиток емпатійної культури молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва /А. Гризоголазова// Початкова школа. Гуманізація навчально-виховного процесу Випуск LIX. – Слов'янськ. – 2012. – № 119. – С. 226-229.
3. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь. – М. : ТК Велб. : Проспект, 2006. – 558 с.
4. Єрмакова З.І. Емпатійна складова комунікативної компетентності/ З.І.Єрмакова // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(13). – С. 156-159.
5. Павленко В.В. Культурологія: навч. посіб. /В.В. Павленко : Київ. нац. ун – внутр. справ. Навч.-наук. ін-т права та психології. каф. гуманіст. дисциплін. – К. : КНТ. : ЦУЛ, 2010. – 220 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

УДК 378.1:070

Палієнко А. М., Семенова М.Г.

У статті розглядаються особливості формування ментального простору студентів – майбутніх журналістів – як умови розвитку їхньої медіакомпетентності. Зокрема, пропонується використовувати моделі мереж – психічні утворення, які забезпечують індивіду можливість доступу нової інформації в ментальний простір і її перетворення у процесі пізнання.

Ключові слова: ментальний простір, ментальне репрезентування інформації, ментальний контекст, моделі мереж, медіакомпетентність.

В статье рассматриваются особенности формирования ментального пространства студентов – будущих журналистов – как условия развития их медиакомпетентности. В частности, предлагается использовать сетевые модели – психические образования, которые обеспечивают индивиду возможность доступа новой информации в ментальное пространство и её преобразование в процессе познания.

Ключевые слова: ментальное пространство, ментальная репрезентация информации, ментальный контекст, сетевые модели, медиакомпетентность.

The article focuses on the problem of creating mental space of future journalists as a basis for developing their media competence. Particularly, the idea is put forward that net models can be used for this purpose. Net models are looked upon as psychical formations which provide an access of new information to an individual's mental space and its transformations in the process of cognition.

Key words: mental space, mental representation of information, mental context, net models, media competence.

Статтю присвячено розгляду проблеми формування ментального простору як інструмента опрацювання інформації й умови функціонування медіакомпетентності майбутніх журналістів.

Постановка проблеми. Проблема розвитку й розширення знань, тобто формування ментального контексту індивіда або його конфеттосфери знаходиться у фокусі уваги багатьох науковців, проте ця проблема залишається недостатньо вивченою саме в аспекті медіаосвіти майбутніх журналістів.

Аналіз попередніх досліджень. Вчені (Дж. Андерсон, Б.М. Величковський, Х. Гейвін, А. Коллінз, О.С. Кубрякова, Д. Ліндсей, Е. Лофтус, Д. Норман, Е. Румельхарт, Г. Скрег, М.О. Холодна та ін.) розглядають питання організації знань у свідомості індивіда під різними кутами зору, наприклад, в аспекті організації структур знань, з позиції ментальних репрезентацій, у межах когнітивної компетентності тощо. Описуються, зокрема, особливості ментального репрезентування інформації, її когнітивне моделювання, специфіка фреймової, мережевої, польової організації знань у ментальному просторі людини тощо.

Мета статті. Дослідити можливість застосування моделей мереж як умови формування ментального простору майбутніх журналістів у процесі розвитку їхньої медіакомпетентності.

Виклад основного матеріалу. У процесі опрацювання великого корпусу матеріалу важливу роль відіграє ментальне репрезентування інформації, завдяки якому можна виконувати різні розумові й мовленнєві дії з виучуваним матеріалом, використовуючи витягнену з пам'яті інформацію. Ментальна

репрезентація є фіксованою формою певним чином організованого знання або будь-яку форму його зберігання (фрейм, схему, мережу тощо) [1: 98-99]. Фактично тут ідеться про актуалізацію когнітивних навичок, високий рівень сформованості яких дозволяє обробляти і структурувати вхідну інформацію. Оброблення вхідної інформації відбувається завдяки активації ментальних структур, які зберігають засвоєні знання в різних формах. Результатом цього процесу є розгорненість певного ментального простору, в якому будується ментальна репрезентація нової інформації, а зберігання цієї інформації у свідомості людини відбувається за рахунок згортання цієї ментальної репрезентації в концепт [2: 420].

Поняття «ментального простору» було введено до корпусу когнітивної термінології саме з метою вивчення проблеми представлення та організації знань. **Ментальний простір** – це динамічна форма ментального досвіду людини, актуалізованого за умов пізнавальної взаємодії людини зі світом. Під ментальним досвідом тут мається на увазі суб'єктивне чуттєво-емпіричне відображення об'єктивної реальності у свідомості людини [1: 95-96]. Ментальні простори вважаються розгалуженнями, які використовуються для породження й об'єднання інформації. Вони є уявними конструктами, створюваними за допомогою тексту і призначеними для оброблення комплексної інформації. Будучи моделями тексту, ментальні простори не мають прямого референта у фізичному світі речей. Вони є не об'єктом, а інструментом референції [3: 34].

За своєю суттю поняття ментального простору подібне до поняття «концептуальної царини», або «*концептосфери*», під якою розуміють комплекс знань, тематично відмежований від інших комплексів знань: це зв'язаний простір концептуалізації, стосовно якого можуть бути охарактеризовані семантичні одиниці. Прикладами базових, первісних концептуальних царин є тривимірний простір, чуттєві сприйняття тощо. Як концептуальні царини можуть виступати концепт чи концептуальний комплекс будь-якого ступеня складності (людське тіло, відношення спорідненості тощо) [4: 488]. Згідно з визначеннями, різниця між поняттями «ментальний простір» і «концептуальна царина» полягає в тому, що ментальний простір є результатом ментальної діяльності, опосередкованої мовою, в той час як концептуальна царина може бути результатом ментальної діяльності, здійснюваної як за допомогою мови, так і без неї [5: 47].

Таким чином, ментальний простір є психічним явищем. Це – суб'єктивний діапазон відображення, осмислення та різноманітного мисленнєвого переміщення вхідної інформації у свідомості людини. Аналіз інформації відбувається завдяки процесам актуалізації (розгортання) в межах певного простору ментальних структур (концептів) як основи цього ментального простору, а також завдяки діючим у межах цього простору механізмам категоризації, трансформації, диференціації тощо, які співвідносять нову інформацію з уже засвоєною. Факт існування ментального простору був зафіксований у когнітивній науці в експериментах з вивчення ментальної ротації інформації, організації семантичної пам'яті, структурування й розуміння тексту тощо [2: 427].

Семантична репрезентація змісту тексту формується у свідомості людини за допомогою ментального лексику – індивідуального словникового запам'ятовування

су, семантичного сховища чи семантичної пам'яті, асоціативно-вербальної мережі, системи зв'язків, що ґрунтується на попередньому досвіді людини; психічного утворення, в якому зберігаються знання «про назви речей, ознак, дій та інших фрагментів світу»; системи, яка відображає в мовній здатності індивіда знання про слова й еквівалентні їм одиниці, а також виконує складні функції, зв'язані не лише із зазначеними мовними одиницями, а й із тими структурами представлення екстралінгвістичного (енциклопедичного) знання, які за ними стоять. Ментальний лексикон вважається складником мовної компетенції людини та її мовної картини світу. У свідомості ментальний лексикон представлений мовними формами, а мовна картина світу – ментальними репрезентаціями цих форм [6: 8].

Однією з форм репрезентації семантичних знань є *моделі мереж* – система психічний утворень, які забезпечують індивіду можливість доступу нової інформації в ментальний простір і її перетворення у процесі пізнання, а також керування процесами оброблення інформації. Моделі мереж утворюють семантичний простір (як різновид ментального простору). Лексичні одиниці/слова, які зберігаються в семантичному просторі, об'єднані певними зв'язками, чи пропозиціями, які є найменшими одиницями знань. Моделі мереж, таким чином, мають семантичну організацію, яка передбачає, що всі поняття представлені в пам'яті людини у вигляді одиниць, які мають смисловою організацію [7: 411-413].

Використання моделей мереж у процесі формування медіакомпетентності майбутніх журналістів необхідне для створення й активізації ментального контексту, або актуальних знань суб'єктів пізнання. Ментальний контекст зумовлює наявність індивідуалізованих форм розуміння дійсності та впливає на репрезентаційні механізми, які визначають стратегії пізнавальної діяльності індивіда. До моделей мереж належать семантична мережа, модель поширення активації й модель ЕЛНОР.

Семантичні мережі. Це ієрархічні моделі репрезентації знань, що містять вузли й атрибути. Такі моделі описують довготривалу пам'ять як велику мережу понять, зв'язаних між собою. Мережа має максимальну впорядкованість та компактність і дозволяє визначити, яким чином інформація викликається з семантичної пам'яті. Семантичні мережі відображають у свідомості людини концепти значень лексичних одиниць, котрі об'єднуються певним чином у структуру, яка становить весь мовний матеріал. Іншими словами, семантичні мережі слугують лексичним наповненням конструкторів, зв'язаних зі схематизацією набутого людиною досвіду. На думку Г. Скрега, семантичні мережі є особливою формою асоціативної організації зв'язків, точки перетину якої мають назву вузлів. Кожен вузол мереж зображується або репрезентується окремим словом, за яким стоїть певний концепт засвоєних і відображених у пам'яті людини тих чи тих понять, і може бути зв'язаний із будь-якою кількістю інших вузлів (залежно від складності фіксованого ним поняття) [8: 230].

Відношення між концептами можуть бути описані через поняття семантичних мереж, де точками перетину (вузлами) є певні концепти. Найпростіші види концептуальних залежностей у семантичних мережах мають такий вигляд: $A \in B$; A має B ; A має відношення до B (A зв'язане з B). Характерною

особливістю цих мереж є також наявність *трьох видів відношень*: клас — елемент класу; якість — значення; приклад елемента класу. Інколи семантичні мережі мають такі *типи відношень*: зв'язки типу «частина — ціле» («клас — підклас», «елемент — чисельність»); функціональні зв'язки, які визначаються дієсловом «впливає», та іншими; часові зв'язки (*раніше, пізніше, протягом, упродовж*); атрибутивні зв'язки (*має якість, має значення*); логічні зв'язки (*та, або, не*) [7: 407-428].

Семантична мережа як модель організації знань дещо спрощено представляє семантичні відношення, наявні у звичайних когнітивних процесах. Мета ж мовленнєвого впливу якраз і вимагає, щоб на деякі мовленнєві стимули людина реагувала миттєво й однозначно, а для цього необхідно, щоб доступ до семантичних знань був нескладним. Деякі концепти в пам'яті людини явно асоціюються з іншими (*sour — a lemon, fruit — an apple*). Саме такі асоціації плануються продукувати шляхом установаження семантичних залежностей між концептами у процесі комунікації. Якщо розглядати концептуальні залежності в межах певної категорії як вузли семантичної мережі, то мовленнєвий вплив можна визначити як операції над семантичними мережами. Ці операції полягають у розриві асоціативних зв'язків і встановленні нових.

Існує декілька *класифікацій семантичних мереж*. Наприклад, за кількістю типів відношень вони бувають однорідними (з єдиним типом відношень) і неоднорідними (з різними типами відношень). За типом відношень семантичні мережі можуть бути бінарними, в яких відношення зв'язують два об'єкти, або царними, в яких є спеціальні відношення, котрі зв'язують більше двох понять [7: 420].

Незважаючи на те, що існують різні види семантичних мереж, вони мають *спільні властивості*, а саме [9: 42-50]: а) вузли семантичних мереж є концептами предметів, подій і станів. Активація кожного з концептів може бути зображена як розгалужений граф, який дозволяє відобразити ієрархію зв'язків у семантичних мережах таким чином: із кожним вузлом у довготривалій пам'яті людини асоціативно зв'язані інші концепти, які також активізують знання, котрі в них зберігаються; б) різні вузли одного концепту належать до різних значень, якщо не зазначено, що вони належать до одного значення; в) дуги семантичних мереж утворюють відношення між вузлами — концептами; г) деякі відношення між концептами є семантичними відмінками, такими як агенс, об'єкт, реципієнт та інструмент, інші — означають часові, просторові, логічні відношення й відношення між окремими реченнями; д) концепти організовані за рівнями відповідно до ступеня узагальненості, наприклад, *сутність, жива істота, тварина, травоядне*.

Отже, семантичні мережі — це клас теоретичних моделей структури довготривалої пам'яті індивіда. У цих моделях знання представлені як вузли, зв'язані відношеннями (дугами). Вузли семантичних мереж є концептами слів, понять або подій, що зберігають у згорнутому вигляді засвоєні раніше знання суб'єкта про навколишній світ. Під час розв'язання будь-якого завдання відбувається активізація певного концепту, що призводить до активації інших вузлів — концептів, які утворюють мережу.

Характерною рисою семантичних мереж є ієрархія типів. Головною властивістю ієрархії є здатність підтипів наслідувати якості гіпертипів. Цю влас-

тивість ще називають принципом когнітивної економності, що передбачає відсутність надмірності при зберіганні інформації. Наведемо приклад семантичної мережі (Рис. 1).

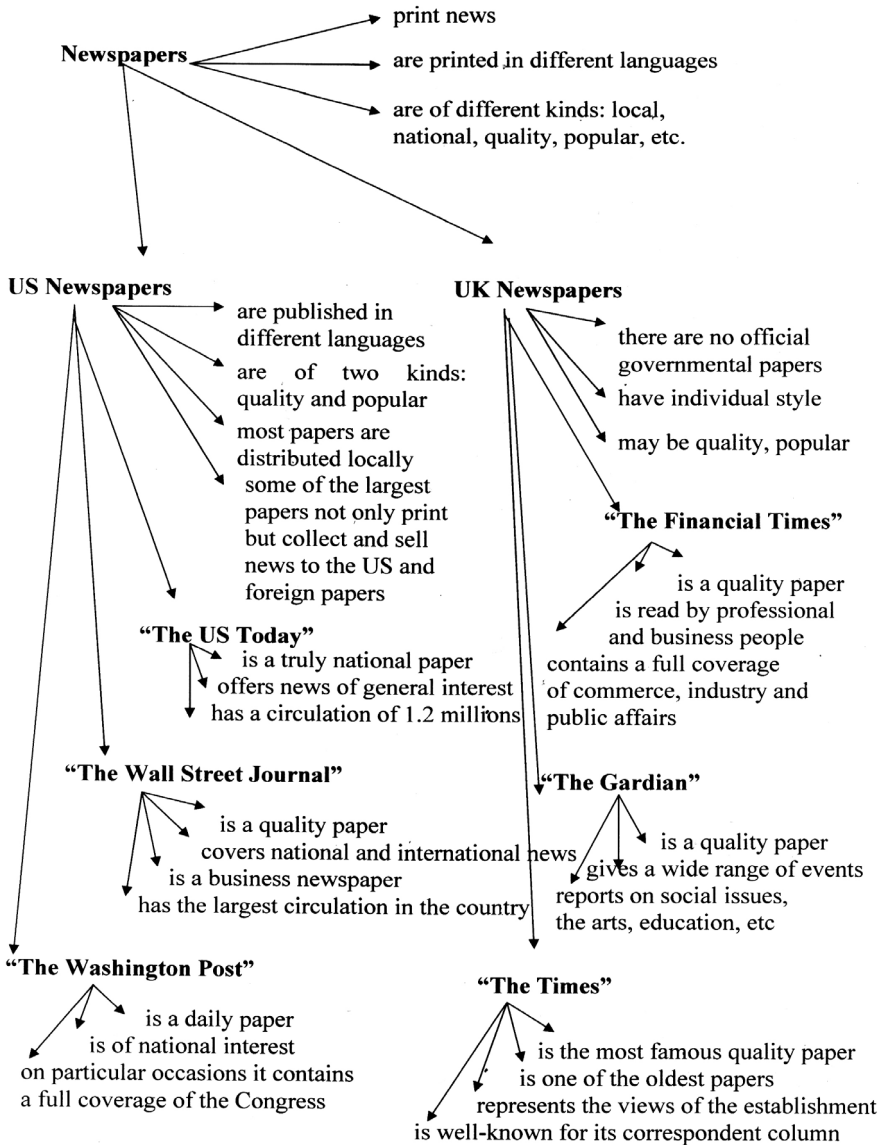

Рис. 1. Схема семантичної мережі концепту *Newspapers*

Наступна модель мереж має багато спільних рис із семантичною мережею. У когнітивній науці вона отримала назву *модель поширення активації*. Ця модель запропонована А. Коллінзом та І. Лофтусом. Згідно з цією моделлю, поняття зберігаються в понятійному просторі людини й зв'язуються зі спорідненими поняттями за допомогою асоціації. Збудження одного елемента в мережі викликає збудження інших, сусідніх, елементів, тобто спричиняється поширення активації. Вузли моделі поширення активації, як і вузли семантичної мережі, є концептами вже засвоєних і відображених у пам'яті суб'єкта понять, які зберігаються у згорнутому вигляді. Активація певного вузла, за яким, найімовірніше, стоїть окреме слово, спричиняє активацію інших вузлів, прилеглих до нього. Мережа поширення активації залежить від сили зв'язку між вузлом, який був активований першим, та іншими вузлами [7].

На відміну від семантичної мережі, модель поширення активації не має ієрархії типів, що дозволяє не зважати на принцип когнітивної економності. Це означає, що лінійний пошук «вгору і донизу» за ієрархією не відбувається, тому що атрибути певного поняття можуть зберігатися в мережі одразу ж поряд із цим поняттям. Наведемо приклад відповідної моделі (Рис. 2).

Ще однією моделлю мереж є *модель ЕЛННОР (ELINOR)*. Вона була запропонована П. Ліндсеєм, Д. Норманом і Е. Румельхартом. Семантична пам'ять у моделі ЕЛННОР представлена як складна мережа вузлів і ліній, схожих на ті, що були описані в інших моделях. Вузли означають поняття й події, а лінії – смислові зв'язки. Відповідно до моделі ЕЛННОР, у довготривалій пам'яті представлені три види інформації: поняття, події й епізоди. Поняття – це конкретна ідея, яка визначається трьома типами відношень: «бути» (*is a...*), «мати» (*has, is, can*) і «зворотний шлях» (*is an inverse*). Подія – це ситуація, де є дії, діючі особи й об'єкти. Дія, яка відбувається, зазвичай описується дієсловом. Епізоди – це події, об'єднані пропозиційними зв'язками, які бувають *трьох типів*: 1) відношення потім (*then*), які ведуть до нової події; 2) відношення в той час як (*at that moment*), котрі дозволяють поєднувати поточні події з новою подією; 3) відношення час (*time*), що дозволяють поєднувати події з невизначеним часовим порядком. Вузли названі так для простоти – так, ніби вони були б конкретними елементами, але насправді це абстрактні сутності, які означають місце, де сходиться набір відношень [10: 270].

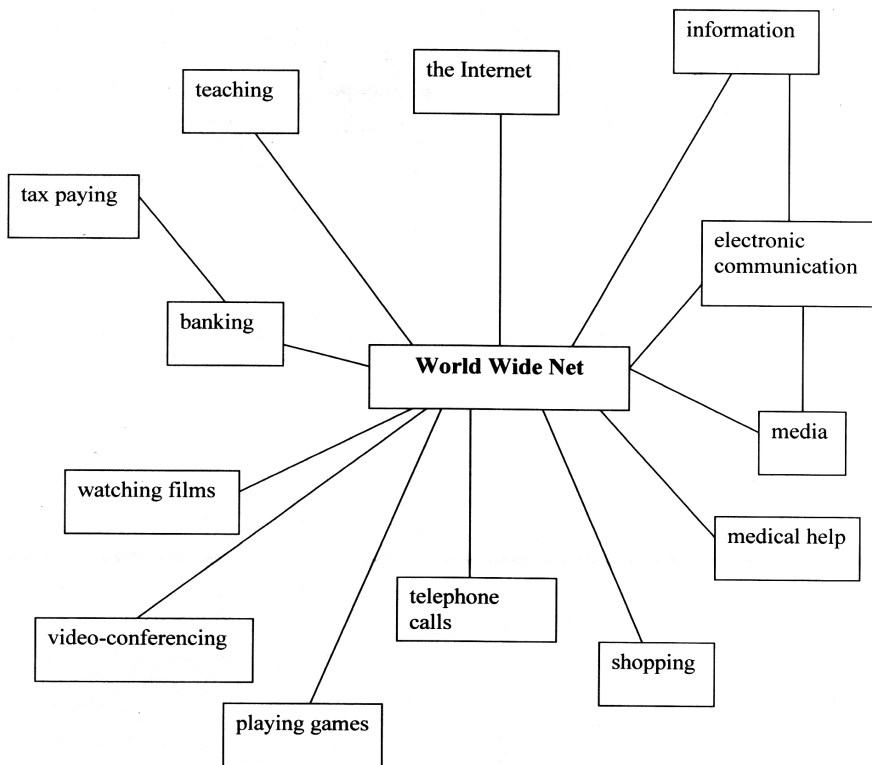
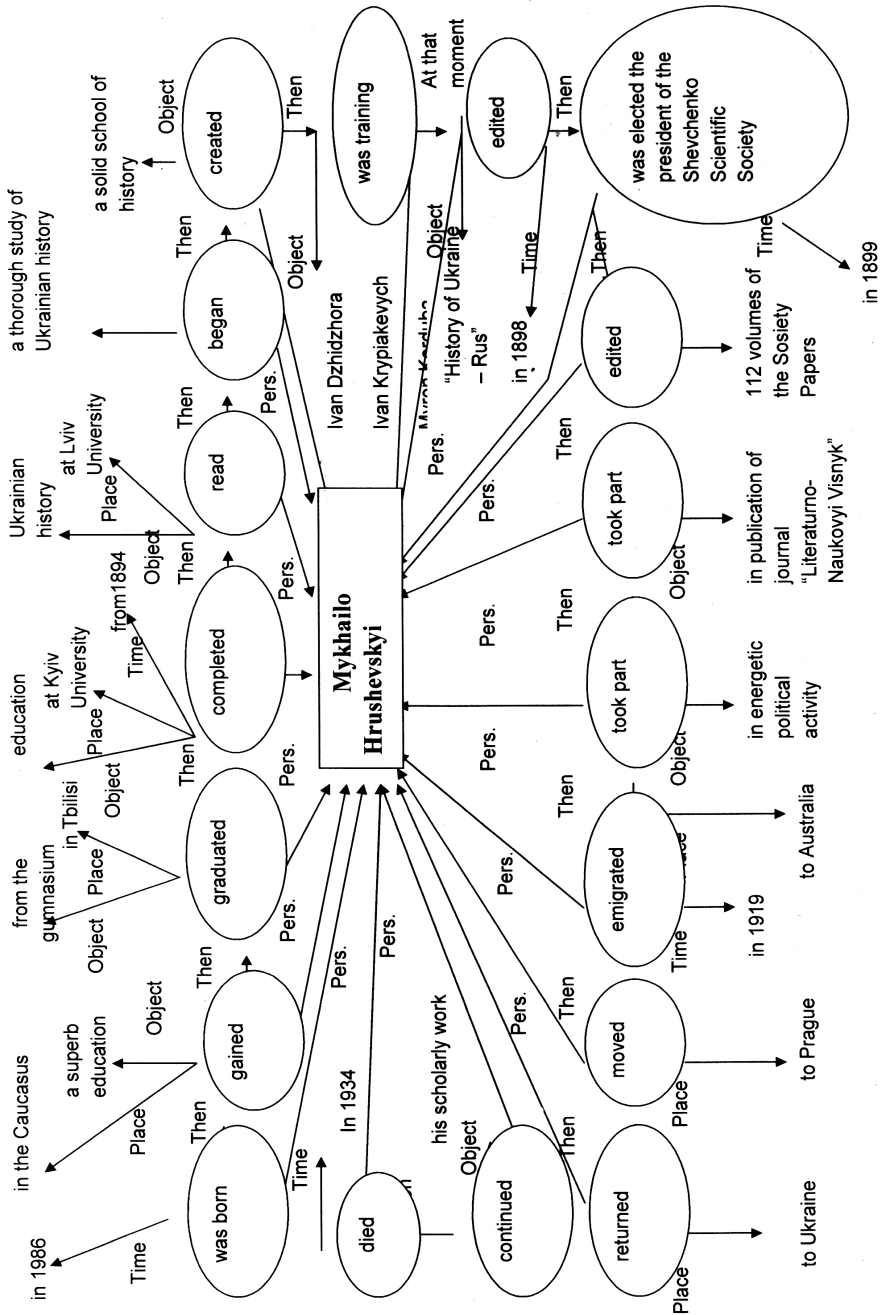

Рис. 2. Модель поширення активації концепту *World Wide Net*

Таким чином, модель ЕЛНОР передбачає зберігання інформації в пам'яті суб'єкта у вигляді понять, подій та епізодів, зв'язаних смисловими зв'язками. Поняття є конкретними ідеями, в той час, як події є ситуаціями, котрі зосереджуються навколо дієслова, а епізоди – скупченням подій, об'єднаних між собою пропозиційними зв'язками. Наведемо відповідний приклад (Рис. 3. Модель ЕЛНОР концепту *Mykhailo Hrushevskyi*).

Висновки. Описані вище моделі мереж можна використовувати у процесі пізнавальної діяльності, результатом якої буде розвинений ментальний простір студентів, який, у свою чергу, створює концептуальну основу, ментальний контекст для опрацювання великих обсягів інформації, що позитивно позначиться на рівні сформованості медіакомпетентності студентів – майбутніх журналістів. Розроблення методики побудови моделей мереж є перспективою подальшого дослідження заявленої теми.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.О. Холодная [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
2. Вовк О.І. Когнітивні аспекти методики викладання англійської мови у вищих навчальних закладах. Навчально-методичний посібник / О.І. Вовк. – Черкаси : Видавництво «САН», 2010. – 506 с.
3. Fauconnier, G. Mappings in Thought and Language / G. Fauconnier. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 205 p.
4. Lakoff, G. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to the Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – New York : Basic Books, 1999. – 624 p.
5. Павкін Д.М. Образ Чарівної Країни в романах Дж.Р.Р. Толкієна: Лінгвокогнітивний аналіз / Д.М. Павкін. – Дис. ... канд. філол. наук / 10.02.04. – К., 2002. – 220 с.
6. Кубрякова Е.С. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективизации в языке) / Е.С. Кубрякова // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 1999. – Т. 58, № 5-6. – С. 3–12.
7. Collins, A.M. A Spreading Activation Theory of Semantic Processing / A.M. Collins, E.F. Loftus // Psychological Review. – 1975. – P. 407–428.
8. Скрег Г.С. Семантические сети как модели памяти / Г.С. Скрег // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. 12. – С. 228-271.
9. Чейф У.Л. Память и вербализация прошлого опыта // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 12: Прикладная лингвистика. – М. : Прогресс, 1983. – С. 35-73.
10. Rumelhart, D.E. A Process Model for Long Term Memory / D.E. Rumelhart, P.H. Lindsay, D.A. Norman // Organization of Memory [E. Tulving, W. Donaldson (Eds.)]. – New York: Academic Press. – P. 267-290.

ЛИЧНОСТНЫЕ НОВООБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ НАРКОТИЧЕСКОЙ ЗАВИСИМОСТИ

УДК 159.923-056.83

Мостовая Т. Д.

В статье описаны структура личности наркозависимых и формирование устойчивых личностных изменений под влиянием наркотических веществ. Отображена динамика структуры личности и ее отдельных свойств в зависимости от периодов ремис-